

Carl Gustav Jung

AZ ÖNISMERET*

A hermetikus filozófusok nyelvén a tudat (vagyis az én-személyiség) vitája a maga háttérével, az úgynevezett árnyékkal megfelel a szellem és a lélek egyesítésének az *unio mentalis*ban, s ez a *coniunctio* első fokozatát képviseli. Amit én a tudattalannal folytatott polémiának nevezek, azt az alkimisták „meditációnak” hívják. Rulandus szerint „akkor beszélhetünk meditációról, ha valaki valaki mással – aki azonban láthatatlan – belső párbeszédet folytat, például Istennel, aki megszólítja, vagy önmagával, esetleg egy jó angyallal”.¹ Ezt a némileg optimista definíciót ki kell egészítenünk, utalva a beavatott és saját *spiritus familiaris* között fennálló viszonyra, s ez utóbbi jóságában csak reménykedni lehet. Mint ahogy az alkímiai berkekben köztudott, például a *mercurius* e tekintetben rendkívül megbízhatatlan cimbora. A második fokozat, vagyis az *unio mentalis* testtel való egyesítésének lélektani megértése érdekében mindenekelőtt azt kell látnunk, hogy hogyan néz ki az a pszichikus állapot, amely lehetővé teszi az árnyék megközelítőleg teljes megismerését. Ismeretes, hogy az árnyék többnyire elvi ellentétben áll a tudatos személyiséggel. Ez az ellentét az előfeltétele annak a lejtőnek, amelyből a pszichikus energia származik. E nélkül ugyanis hiányozna a szükséges feszültség. Ezért ahol tekintélyes pszichikus energiával számolhatunk, ott nemcsak szabad, de egyenesen kötelező is megfelelő feszültséget és belső ellentétet feltételezni. Az ellentétek szükségképpen karakterológiai természetűek. Egy erény megléte az ellentéte fölött aratott győzelmen alapszik, vagyis birtokba vételéhez a neki megfelelő bünt kell legyőzni. Ellentéte nélkül az erény fakó, hatástalan és alaptalan lenne. Azt a szélsőséges feszültséget, amely az árnyék jelenlétéből származik, a tudattalanban zajló kiegészítő és kiegyenlítő folyamatok enyhítik, illetve hidalják át. Végül pedig az árnyék tudattal való összeütközéséből egyesítő szimbólumok jönnek létre.

Az árnyékkal való konfrontáció mindenekelőtt halott egyensúlyt, szélcsöndet eredményez, mely az erkölcsi döntéseket megakadályozza, az elveket pedig hatálytalanítja, illetve érvényesítésüket megghiúsítja. Ebben a helyzetben minden

* Forrás → Carl Gustav Jung: *Az alkímiai konjunktio* (Nyíregyháza, 1994, Könyvjelző Kiadó), p. 79–93.

¹ *Lexicon Alchemiae*, 1612, *meditatio* címszó.

kétségessé válik, s ezért az alkímisták – igen találóan – *nigredónak*, *tenebrositasnak*, káoszoknak vagy melankóliának nevezték ezt az állapotot. Joggal tekintik ezt az *opus magnum* kiindulópontjának, hiszen e határhelyzetben merül fel az a csaknem megválaszolhatatlan kérdés, hogy a belső szakadás és szétesettség eme állapotában miképpen állhatunk ki a valósággal szemben. Amennyiben olvasóm sem az alkímiában, sem a tudattalan modern pszichológiájában nem járatos különösebben, akkor itt feltétlenül fel kell hívnom a figyelmét arra, hogy manapság már rendkívül ritkán kerülnek emberek ilyen szituációba. Ma senki sem érez rokonszenvet ama kutató zavara iránt, aki mágikus szubsztanciákkal foglalkozik, s csak rendkívül kevesen vannak olyanok, akik a tudattalan analízisének hatásait saját bőrükön tapasztalták; az pedig úgyszólván senkinek sem jutna eszébe, hogy meditáció témájánál használja azokat az *objektív* célzásokat, amelyek az álmokban bukkannak elő. Ha manapság egyáltalán gyakorolják még a meditáció ősi művészetét, akkor azt csak bizonyos vallási-filozófiai körökben belül teszik; e körökben valamikről meditálnak, nevezetesen olyan témákról, amelyeket vagy maga a meditáló választ meg tudatosan, vagy pedig egy tanító (erre Loyolai Szt. Ignác lelkigyakorlatai, vagy a hindu befolyás alatt álló teozófia gyakorlatai szolgálnak például). Ez utóbbi módszernek csak annyiban van értelme, hogy fokozza a koncentrátságot és megszilárdítja a tudatot, de nincs jelentősége a személyiség-szintézis szempontjából. Éppen ellenkezőleg, azt a célt szolgálja, hogy a tudatot a tudattalantól megvédje, az utóbbit pedig elnyomja. Ezért e módszer orvosi-terápiai szempontból csak olyan esetekben és helyzetekben alkalmazható, amelyben a tudatos szférát a tudattalan elárasztása fenyegeti, s így pszichotikus intervallum veszélye áll fenn.

Nyugaton a meditációnak és a koncentrációnak általában rossz híre van: a naplopás vagy a beteges önvizsgálat különösen elítélendő válfajának tartják. Önismeretre már nem jut idő, de nem is hiszik, hogy bármi ilyesminek értelme lenne. Önmagunk megismerése – s ezt mintegy eleve tudják – már csak azért sem éri meg a fáradságot, mert még azt sem lehet egykönnyen eldönteni, hogy kik vagyunk. Kizárólag a tettben érdemes hinni, és senki nem kíváncsi a tett alanyára. Ez utóbbit csak bizonyos, kollektíve értékelhető teljesítmények alapján ítélik meg. Hogy létezik egy tudattalan psziché, arról a közvélemény éppen annyira nem tud semmit, mint a szaktekintélyek; azonban úgy látszik, senkit sem ösztönöz különösebb következtetések levonására az a tény, hogy a nyugati ember idegenként áll önmagával szemben, s hogy az önismeret az egyik legnehezebb és legigényesebb művészet.

Ha a meditáció a tudattalan szféra objektív, spontán tudatosuló termékeivel foglalkozik, akkor a tudatos tartalmakat tudattalanokkal egyesíti, vagyis olya-

nokkal, amelyek nem egy tudatos oksági láncolatba illeszkednek, hanem egy önmagában véve ismeretlen folyamatból látszanak eredni. Ha a tudattalan pszichét megismerhetnénk, akkor az nem lenne tudattalan. Csak gyaníthatjuk létezését, viszont erre alapos okunk van. A tudattalan tartalmak egy része ugyan projiciálódik, viszont ezek projektív természetét csak a legritkább esetben szokás felismerni. Ahhoz, hogy a projekciókat leleplezhessük, egyrészt meditációra, vagyis kritikus introspekciónak van szükség, másrészt pedig az adott objektum lehető legobjektívebb ismeretére. A szubjektum leltározása szempontjából azonban elengedhetetlen a projekciónak mint olyannak a megértése, hiszen ezek hamisítják meg az objektumok természetét, nem is beszélve arról, hogy olyan részleteket tartalmaznak, amelyek az ember saját személyiségének állományához tartoznak, s ezért abba kell integrálódniuk. Az önismeret hosszadalmas folyamatának ez az egyik legfontosabb fejezete. Aki a projekciók révén megengedhetetlen módon bonyolódik bele valamiféle tőle idegenbe, annak Dorneus – vitathatatlanul nem minden alap nélkül – egyfajta aszketikus magatartást ajánl a világgal szemben, hogy a lélek ily módon kiszabadulhasson a testi világ rabságából, illetve a vele való összefonódottság állapotából. Segítségére van ebben a „szellem”, vagyis az önvaló megismerésére sarkalló igyekezet, mely túlvezet az összes, projektív természetű illúzió és ködösítésen.

Az *unio mentalis* tehát alkímiai és pszichológiai nyelven egyaránt a „*cognitio sui ipsius*”-t, az önismeretet fejezi ki. A modern előítélettől eltérően – miszerint az önismeret nem egyéb, mint az én ismerete – az alkímista úgy fogja fel az önvalót, mint egy, az énnel összemérhetetlen, a test sötétjében rejlő szubsztanciát, mely az *imago Dei*vel azonos. Ez a szemlélet tökéletesen egybevág a *purusa/átman* indiai fogalmával. Mindazonáltal semmi okunk arra, hogy a *magisterium* lélektani előkészítésének dorneusi leírása mögött valamiféle keleti befolyást sejtünk, még akkor sem, ha Dorneus – a nagy keleti filozófiákkal összhangban – az ellentétek egyesítését akarja felhasználni a beavatás érdekében, s ebből a célból egy *átman*hoz vagy *taó*hoz hasonló, ellentétektől megszabadított princípiumot tételez, egy olyan princípiumot, amelyet ő *substantia coelestis*nek nevez, mi viszont manapság inkább transzcendentális princípiumnak hívnánk. Mindenesetre ez az „*unum*” éppúgy „*nirdvānda*” (kettőségektől, vagyis ellentételtől mentes), mint az *átman* (az önvaló).

Dorneus nem egy elfelejtett gondolatot fedezett fel; ő mindössze annyit tett, hogy világosabban kimondta azt, ami már régóta az alkímia titkos tudománya volt. Már Albertus Magnus *Liber octo capitulorum de lapide philosophorum*a így fogalmaz az *argentum vivum*mal (a *mercurius non vulgival*, vagyis a filozófiai *mercurius*-szal) kapcsolatban: „Az *argentum vivum* hideg és nedves; általa terem-

tett Isten mindenféle ércet („*minerae*”); könnyű, és tűz hatására elillan. Amennyiben egy ideig ellenáll a tűznek, csodás és magasztos dolgokat művel, és egyedül ő az élő lélek. (Nem más, mint) a víz (*aqua peremis*), az élet vize, a szűz teje, a forrás, az '*alumen*', (és aki) iszik belőle, nem esik áldozatul a halálnak. Amikor mozog, nagy dolgokat művel; amikor pedig halott, még nagyobbakat. Ez az a kígyó, amely önmagát élvez; önmagát termékenyíti meg, és amikor egy napon majd kínlódva vajúdik, mérgével minden fémeket megöl. Menekül a tűz elől; a bölcssek tudományukkal mégis elérték, hogy elviselje a tüzet is, mert addig táplálták saját földjével, amíg a tüzet is el bírta – és ekkor hoz létre nagy műveket és nagy átalakulásokat. Ahogy mozgatják, úgy mozog... Minden ércben megtalálható, és mindegyikkel 'szimbólum'.² A föld és a víz középső (régioiban) jön létre, vagy egy finom, mozgó olaj és egy nagyon finom (*multum subtili*) szellem között, középen. Súlyát, le s föl való mozgását, világosságát, folyékonyságát és ezüstös színét a nedves földtől kapja... Az *argentum vivum*nak azonban, úgy tűnik, sűrű szubsztanciája van, akárcsak a *monoculus*nak, és *szörnyű súlyának nehézsége* még az aranyén is túltesz. Ha érvényre juthat benne igazi természete, akkor éppúgy jellemezheti a *legtágabb* összetétel (*fortissimae compositionis*), mint *egyforma jelleg* (*uniformis naturae*). Semmilyen módon nem lehet részekre választani, mert vagy egész szubsztanciájával kerüli a tüzet, vagy egészében állja azt. Ezért szükségképpen benne látták a tökéletesedés okát.” Mivel a *mercurius* az arany lelke, de nemcsak az aranyé, hanem az ezüstté is, így mindkettő között megvalósítandó a konjunkció. „A mi végső titkunk abban áll, hogy olyan '*medicina*'-t kapunk, amely folyékonyvá válik, mielőtt még a *mercurius* elpárologna... Eddig még nem volt olyan test, amely magasabb rendű és tisztább lett volna, mint a Nap, és árnyéka, a Hold, amelyek nélkül nem hozható létre színes *argentum vivum*... Aki tehát tudja, hogy ezt hogyan kell a Nappal és a Holddal összekötni, az '*archanum*'-hoz (titkos szubsztanciákhoz) jut, melyet a mesterség kénjének neveznek.” A *mercurius a prima materia*. A mű kezdetén ezt fel kell oldani, a feloldott testet pedig „szellemekké” (*spiritus*) kell átalakítani. Az átalakítás rothasztás révén történik, amely megfelel a *nigredónak*, a sírnak, illetve a halálnak. A szellemek *sponsusként* és *sponsaként* (völegényként és menyasszonyként) kapcsolódnak egybe. „A mi kövünk természete szerint tiszta, mert hideg és nyirkos. A testnek ezt a tulajdonságát (*dispositio*) nyilvánvalónak és nyíltan meglévőnek nevezik. A szélesség azonban az a közbenső (*media*) tulajdonság, amellyel a mélységhez juthatunk. A mélység és a szélesség között éppúgy ott van a közép, mint két szélsőség vagy ellentét között, és nem lehetséges átmenet az

² Összeillő. A szó eredeti értelme szerint: összeillik, mint egy kettétört pénz két fele.

egyik szélsőségből a másikba, vagy az egyik ellentétből a másikba, ha nincs közbülső tulajdonság. (Ez azonban mégis lehetséges,) mert a kő hideg és nyirkos természetű.” A *mercurius* mint *prima materia* nemcsak *lapis*, hanem *ultima* is, vagyis az *opus* célja. Ezért idézi Albertus Gebert: „Mert ha egy a kő, akkor egy a

gyógyszer (*medicina*) is; és ebben van az egész *magisterium*.”

Az iménti szavakkal írta le Albertus Magnus – Dorneus előtt háromszáz évvel – a *substantia caelestis*, a *balsamum vitae*-t és a *veritas occultat*. Ugyanakkor ennek a leírásnak is megvannak a még sokkal mélyebbre, nevezetesen a görög alkímiába nyúló gyökerei, amelyre viszont ezúttal nem kívánok kitérni. Albertus átfogó leírása elegendő célunk érdekében, ugyanis – ahogy az ilyen esetben elvárható – tekintélyes számú ellentmondás felvonultatása révén ír le egy transzcendens szubsztanciát. Egyértelmű kijelentéseket u-

gyanis csak immanens tárgyról lehet tenni, míg a transzcendentális természetűekről csak ellentmondóan lehet nyilatkozni: például úgy, hogy egyszerre van és nincs. A tapasztalat még a fizikát is rákényszeríti arra, hogy ellentétes kijelentéseket tegyen, nevezetesen akkor, ha transzcendentális tényállásokat kíván érzékelteni. Például a fény vagy a legkisebb anyagi részecskék természete egyaránt leírható hullámként is, testként is. Ami pedig az *argentum vivum*ot illeti, az – anyagi szempontból nézve – higany, másrészt azonban „élő szellem”, mely szimbolikus szinonimák garmadájával jellemezhető, különösen akkor, ha valamilyen eljárással tűzállóvá változtatják. Az *argentum vivum* anyag, minthogy azonban nem olyan anyag, amely eleve tűzálló, tűzállóságát csak valamilyen

mesterfogás révén nyeri el, vagyis csak így válik mágikus testté. Mindenesetre még csak remény sincs rá, hogy ebben a – csodálatos – formájában a természetben is fellelhető legyen. Amit ezzel a szimbolizmussal hangsúlyozni kívánnak, az az, hogy a higany egy transzcendens idea szimbóluma, ami állítólag akkor válik nyilvánvalóvá, ha valamiképpen tűzállóvá teszik a higanyt. Feltételezik továbbá, hogy ez a *qualitas occulta* – legalábbis potenciálisan – már korábban is benne rejtett a *mercurius*ban, legalábbis amennyiben minden fém *prima materiáját* (*pater omnium metallorum*) jelenti, és minden érceben fellelhető. Mint ilyen, nemcsak kiinduló anyagát képezi az alkímiai procedúrának, hanem végeredményét is, vagyis a *lapis phi losophorum*ot. Következésképpen nemcsak a fémek, hanem a kémiai elemek között is nem akármilyen jelentőséggel rendelkező kivételnek számít. Úgyszólván az őanyagot reprezentálja, amelyből Isten az összes materiális lényt előhívta. Az az átalakulás, amelyet a higanyon a procedura véghez visz, többek között abban áll, hogy hatására „szörnyű súlyú” és oszthatatlan teljességű lesz. E meglehetősen furcsán hangzó kijelentések azonban mindjárt más fénybe kerülnek, ha a modern szemlélettel vetjük össze őket: az anyag rendkívül, sőt „szörnyen” nehéz elemi részecskékből áll, s ezek bizonyos értelemben „*uniformis naturae*” (egyforma természetűek) és látszólag oszthatatlanok. Ezek képezik a természet építőköveit, következésképpen tartalmazzák mindazt, ami a természetben megvan, vagyis minden egyes részecske a természet teljességét hordozza. Ebből a szempontból csaknem úgy tűnik, mintha itt századunk nagy fizikai felfedezéseinek elővételezéseivel találkoznánk. Ennyivel azonban nem elégedhetünk meg itt, mert az alkímisták intuíciójának még csak a fizikai igazságát sikerült megragadnunk, vagyis hátravan még a szóban forgó intuíció szimbolikus implikációinak feltárása is, hiszen jól tudjuk, hogy a középkori szellem számára ez utóbbiak szorosán összefüggtek az előbbiekkal.

Ha a proton és az energiakvantum diszkontinuitását párhuzamba merjük állítani Albertus gondolatával, akkor ugyanezt kell tennünk a szimbolikus kijelentésekkel kapcsolatban is. Ez utóbbiak, mint Dorneus nagyszerű értelmezése mutatja, a *mercurius* lélektani aspektusára utalnak. Hogy elkerüljük a szükségtelen ismétléseket, fel kell hívnom az olvasó figyelmét korábbi vizsgálódásaimra a *mercurius*-szal és az önvaló alkímiai szimbolizmusával kapcsolatban. Aki ismeri a pszichikus egység, a pszichikus integritás e fogalmának rendkívüli jelentőségét a tudattalan gyakorlati és elméleti pszichológiájában, az nem fog csodálkozni azon, hogy a hermetikus filozófia – a *lapis philosophorum* alakjában – minden egyéb fogalmát és jelképét megelőzően ezt tekinti legfontosabbnak. A szóban forgó fogalmat – a legősibb forrásokra hivatkozva – különösen Dorneus tisztázza átfogóan és egyértelműen. Az alkímia ugyanis egyáltalán nemcsak a XVI. szá-

zad vége felé gondolt arkánumának efféle értelmezésére; az önvaló eszméjében található mindazoknak a központi szimbólumoknak a kulcsa, amelyeket az alkímiai mesterség Európában, Közel-Keleten és Kínában működésének minden egyes évszázadában létrehozott. Ezúttal is utalnom kell korábbi munkáimra.³ Sajnos képtelenség az alkímista gondolatvilágot egyetlen könyvben kimeríteni.

Ezúttal meg kell elégednünk azzal, hogy konstatáljuk a *lapis* jelképe és az önvaló empirikus fogalma között fennálló kétségtelen kapcsolatot. Ha az önvaló modern fogalmát behelyettesítjük az egyenletbe, akkor szövegünk paradox kijelentései egy csapásra értelmet nyernek. A *mercurius* szellem és anyag; az önvaló – mint szimbolikája is mutatja – átfogja mind a pszichikus, mind a testi szférát. (E tény különös világossággal fejeződik ki a mandalákban.) A *mercurius* ugyanakkor víz is, mely szövegünk szerint középhegységben van az illékony (levegő, tűz) és a szilárd anyagok (föld) között; természetesen légnemű formában is előfordulhat, sőt jégként meg is szilárdulhat. A *mercurius* tehát a vízhez hasonlóan folyékony, bár fém, a többi fémmel pedig szilárd formában amalgamozódik, noha egyúttal el is párologtatható. A vízhez való hasonlóságának mélyebb oka azonban az, hogy egyesíti magában mindazokat a numinózus tulajdonságokat, amelyekkel a víz is rendelkezik. Így lehetséges az, hogy a *hüdor theion* és az *aqua permanens* fogalma ősidők óta arkánumként uralkodott az alkímiában. A keresztény évszázadok alatt – elsősorban gnosztikus-hermetikus befolyásra – a *nousz* jelentősége kezdett növekedni, ugyanis az öntudatra vágyódó emberek megújulásának isteni kelyhét ez töltötte be, majd ebből lett egyfelől az *aqua doctrinae*, másfelől a csodatévő varázsvíz. A *nousz* igen korai azonosítása a *hydrargyrummal* (mesterséges kénese) az egész Hermész Triszmegisztosz-hagyományt a víz ősidők óta ismert numinózus jelentés-szférájába vonta. Annál is könnyebben megtörténhetett ez, mivel ez utóbbi materiális ösaspektusa szerint, vagyis mint *matrix et nutrix omnia*, alig felülmúlható példáját nyújtja a tudatlannak. Ilyen módon a „víz” képzele fokozatosan a *mercurius* félelmetes paradoxonává fejlődött, mely „az anyag ősrégi fia”-ként a hermetikus szellemmel, kémiai testként pedig a mágikusan előkészített higannyal azonos.

Az „önmagát élvező kígyó” (*luxurians in se ipso*) nem más, mint a démokritoszi természet, mely „önmagát öleli át”. „Farokevőként”, vagyis a görög alkímia *uroborosz*aként ábrázolják, mely úgyszintén közismert *mercurius*-jelkép. Ez a *par excellence* ellentétegyesítés szimbóluma, valamint annak a közmondásnak az alkímista szemléltetése, amely szerint „*les extrêmes se touchent*” (a szélsőségek érintkeznek). Ily módon az *uroborosz* nem a folyamat kezdetét jelképezi – vagyis

³ *Beiträge zur Symbolik des Selbst. Aion, 1951.*

nem a *massa confusát*, nem a káoszt, amelyet éppen nem az egyesülés jellemez, hanem az elemek egymás közötti vitája –, hanem a végét. Az „egy napon kínlódva vajúdik” kifejezés is a *mercurius*ra vonatkozik, amennyiben azt – *lapisként* – „*filius unius diei*” (egynapos fiú) néven nevezik. Ez a megjelölés a Ter 1,5-re utal: „Azután este lett és reggel: az első nap” (amikor a világosság jött létre). Az egynapos fiú tehát a *mercurius* mint *fény*. Ezért szokás *lux modernaként* és minden más feletti fényként dicsőíteni. Ezek szerint *vasárnapi gyermek*, mivel a Nap napján (*dies solis*) teremtetett, mint ahogy bolygóként is a Naphoz áll legközelebb, s emiatt *filius solis*nak tekintik. A *doctor seraphicus*nak nevezett Szt. Bonaventura (1221–1274) hasonlóképpen használja az „egy nap” kifejezést *Itinerarium*-ában, ahol három fokozatáról (*triplex illustratio*) beszél a megvilágosodásnak: az első fok abban áll, hogy fel kell adnunk a testit (*corporale*) és az időbelit (*temporale*), hogy eljussunk ahhoz a „*primum principium*”-hoz, amely szellemi, örökkévaló és „fölöttünk” található; vagyis ekkor mondhatjuk azt, hogy „az Úr útján vagyunk”. Azután „be kell lépnünk szellemünkbe (értelmünkbe), mely nem más, mint az örökké bennünk lévő *Istenkép (imago Dei)*, s ez az út vezet az Úr igazságába (*veritatem Domini*) is. Innen vezet utunk az Örökkévalóhoz, a szellemihez és a fölöttünk találhatóhoz... Ez az egyetlen nap háromszoros megvilágítása.” Az „egyetlen nap” megfelel annak a napnak, amelyben a világosság megjelent a sötétség fölött. Ez az idézet egyúttal a Dorneus által említett három konjunkció-fokozatra is vonatkoztatható, és nyilvánvalóan összefüggésben van a kora középkori szellemi kontemplációs gyakorlatokkal is. Dorneus és Bonaventura között jól láthatók a párhuzamok egyrészt az érzéki világtól való elfordulásban, másrészt az, okkult „*substantia caelestis*”-hez, az *imago et veritas Dei*hez való odafordulásban, végül pedig a transzcendentális, potenciális és időn kívüli világ felé történő irányulásban, mely utóbbiról később fogunk szólni. Egyelőre azonban még tovább kell elemeznünk Albertus *argentum vivum*mal kapcsolatos kijelentéseit.

A *mercurius*nak tulajdonított közbülső helyzet alkalmat ad szerzőnknek egy figyelemre méltó megfontolásra: Dorneus úgy véli, hogy a *latitudo* (szélesség) fogalma azt a „közbülső helyzetet” (*despositio media*) jelzi, amelyen át a mélységhez juthatunk. A *mercurius* „a közép a mélység és a szélesség (*media est inter profunditatem et latitudinem*), valamint a két szélsőség vagy ellentét (*contraria*) között.” Dorneusnak valószínűleg a kereszt lebeghetett szemei előtt, mivel a mélységhez magasság is tartozik. Így céloz a négyességre, mely a *mercurius quadratus*hoz tartozik. Ez utóbbi pedig a *lapis* alakjában szintén négy elemből áll.⁴

⁴ A négy alapelem alkímista jele a kereszt.

A mercurius tehát a kozmikus négyesség középpontját tartja, s ily módon tudja létrehozni a *quinta essentiát*, a fizikai világ egységét és kivonatát – tehát az *anima mundit*. Mint másutt már kimutattam, ez a szimbólum megfelel az önvaló modern ábrázolásának.

Fordította Pikó Gábor Mózes

